

TURAR-JOY ME'MORCHILIGIDA YASHIL HUDUDLARNI SHAKLLANTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15493307>

Isxoqov Avrangzeb Sharofiddin o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Bugungi kunda dunyo miqyosida yashil maydonlarga e'tibor kuchayib bormoqda. Mazkur maqolada O'zbekiston shaharlarida yashil maydonlarini yaratish bo'yicha taklif va yechimlar ko'rsatilgan. Amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: shahar, infratuzilma, yashil maydon, qulay yashash muhiti, megapolis.

Abstract: Today, attention to green spaces is increasing worldwide. This article presents proposals and solutions for creating green spaces in the cities of Uzbekistan. Practical proposals have been developed.

Keywords: city, infrastructure, green space, comfortable living environment, megalopolis.

KIRISH

Dunyodagi har bir katta shaharlardagi aholining turmush tarzi, sog'ligi tabiat bilan bog'liq. Biroq bugungi kunda urbanizatsiya jarayoni bu yashil tabiatni tobora toraytirmoqda. Rivojlanayotgan texnika inson hayotiga o'zining ta'sirini ko'rsatib bo'ldi. Dunyoning yirik davlatlari texnik omilni hisobga olgan holda yashil maydonlarni kengaytirishga, shahar ichida texnikadan voz kechishga intilmoqda. Turar-joy me'morchiligida yashil hududlarni shakllantirish masalasi shu sababli dolzarb tus oldi. Yashil hududlar shunchaki ko'zga yoqimli manzara emas – ular

shaharlarning ekologik muvozanatini saqlash, havoni tozalash, odamlarning ruhiy salomatligini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Aholi yashash hududlarining landshaftini shakllantirishdan maqsad – ko'kalamzorlashtirish hamda landshaft arxitekturasidan foydalanib, yaxlit va uyg'un shahar muhitini yaratishdir. Asosiy vazifa – tabiiy va sun'iy muhit komponentlari o'rtasida optimal muvozanatni ta'minlash bo'lib, bunda tabiatning inson salomatligiga ijobiy ta'sirini oshirish va sanoat hamda qurilishning ekologik salbiy oqibatlarini kamaytirish zarur.

ASOSIY QISM

Shahar hududlarini yashil maydonga aylantirish sohasida ko'plab tadqiqotlar mavjud, ammo ularning aksariyati umumiy yondashuvlarga asoslanadi. Masalan, xalqaro me'morchilik jurnallarida yashil hududlarning shahar ekologik tozaligiga ta'siri haqida yozilgan maqolalar ko'p. O'zbekistonda bu borada tadqiqotlar unchalik ko'p emas, lekin so'nggi yillarda mahalliy me'morlar tomonidan qilingan loyihalar (masalan, Toshkentdagi yangi turar-joy majmualarida kichik bog'lar tashkil etish)ga e'tibor qaratilmoqda. Aksariyat umumiy nazariyalar mahalliy sharoitlarga moslashtirilmaydi. Shu bois, mavjud bilimlarni O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish dolzarbdir. Yashil hududlar nafaqat estetik, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan ham foyda keltirishi mumkin (2).

Turar-joy hududlari, ayniqsa, yirik shaharlar turli funksional zonalarga bo'lingan bo'lib, ular markaziy hudud, sanoat mintaqalari, dam olish hududlari, tashqi transport infratuzilmasi va boshqalardan iborat. Ushbu zonalar landshaft shakllanishida o'ziga xos vazifalarga ega bo'lib, tabiiy, ekologik, iqtisodiy, madaniy, sanitariya-gigiyenik va shaharsozlik kabi omillarga bog'liq ravishda rivojlantiriladi. Umuman olganda, turar-joy tizimida landshaftni shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim. Dastlab shahar bosh rejasida umumiy joylashtirish tizimi belgilanib, so'ngra shahar tumanlari darajasida rejaviy yechimlar ishlab chiqiladi, oxirida esa batafsil loyihalashtirish bosqichiga o'tiladi [1].

Misol tariqasida quyidagi yechimlarni tavsiya qilish muhim:

1. Yashash joylarida yashil hududlarni shakllantirishda mahalliy o'simliklardan foydalanish nafaqat iqtisodiy jihatdan foydali, balki ekologik

muvozanatni saqlashda ham samarali. Masalan, tol, chinor kabi daraxtlar O'zbekiston iqlimiga mos keladi va suv talabini kamaytiradi.

2. Tom bog'lari va devoriy yashil zonalarni loyihalash bo'yicha kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, bunday yondashuv shahar markazidagi zich joylashgan binolarda ham qo'llanilishi mumkin.

3. Aholining asosiy qismi yashil hududlarni nafaqat dam olish uchun, balki ijtimoiy muloqot uchun ham muhim deb biladi.

Shaharlarning yashil hududlari kamayishi, tabiiy ekotizimlarning yomonlashuvi, shahar tuzilishining zichlashuvi va qoplangan tuproq maydonlarining ortishi suv aylanishi, havo sifati, mahalliy haroratga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning iqlimga bardoshlilikini pasaytiradi [3]. Mahalliy o'simliklardan foydalanish yashil hududlarni loyihalashda muhim sanaladi. Mahalliy iqlimga mos o'simliklarni tanlash ularning kamroq suv va parvarish talab qilishiga, shuningdek, ekologik muvozanatni saqlashga yordam beradi. Toshkentdagi turar-joy majmualarida tol, chinor va qayrag'och kabi qurg'oqchilikka chidamli daraxtlarni ekish ana shunday yechimlardan biridir. Yangi usul sifatida suvni tejovchi landshaft dizayni qo'llanilishi mumkin. Bunda suvga kam ehtiyoj sezuvchi o'simliklar bilan birga toshlar, qum va mulch kabi materiallar ishlatiladi.

Suvni tejovchi sug'orish tizimlarini joriy etish yashil hududlarning samaradorligini oshiradi. Zamonaviy tizimlar o'simliklarning sog'lom o'sishini ta'minlab, resurslarni tejaydi. Tomchilatib sug'orish tizimini o'rnatish, masalan, 100 kvadrat metr yashil maydonda suv sarfini 30-50% gacha qisqartiradi. Bundan tashqari, aqlli sug'orish tizimlari ob-havo ma'lumotlariga asoslanib, sug'orish jadvalini avtomatik ravishda sozlaydi va ortiqcha suv ishlatilishini oldini oladi.

Zich joylashgan turar-joy binolarida yashil hududlarni ko'paytirish uchun vertikal bog'lar va tom bog'lari keng qo'llanilishi mumkin. Bu shahar muhitini yaxshilash bilan birga yer maydonini tejash imkonini beradi. Toshkentning markaziy tumanlarida binolarning devorlariga "Green Wall" texnologiyasi yordamida vertikal bog'lar o'rnatish yoki ko'p qavatli uylarning tomlarida yashil zonalarni tashkil etish samarali yondashuvdir. Yangi texnologiyalardan biri sifatida

“Yashil tom” (green roof) tizimi qo‘llanilishi mumkin. Bu tizim binolarning tom qismini o‘simliklar bilan qoplaydi, issiqlik izolyatsiyasini yaxshilaydi va energiya sarfini 20-30% gacha kamaytiradi.

Yashil hududlarni loyihalashda aholining ehtiyojlarini inobatga olish va ularni jarayonga jalb qilish zarur. Bu hududlar dam olish va ijtimoiy muloqot uchun qulay bo‘lishi kerak. Turar-joy majmualarida kichik bog‘lar, bolalar o‘yin maydonchalari va ochiq havoda yig‘ilish joylari (masalan, gazebo) tashkil etish bu borada yaxshi natija beradi. Jamoatchilik ishtirokidagi dizayn yondashuvi orqali aholi bilan seminarlar o‘tkazilib, yashil hududlarning joylashuvi va dizayni bo‘yicha takliflar loyihaga kiritiladi.

Yashil hududlarni qurishda ekologik toza va qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish barqaror rivojlanishga xizmat qiladi. Yo‘laklarni qayta ishlangan plastmassadan yasalgan taxtalar yoki tabiiy toshlardan qurish bu borada yaxshi misoldir. Shuningdek, suv o‘tkazuvchan qoplama texnologiyasidan foydalanish yomg‘ir suvining yer ostiga singishiga yordam beradi va suv to‘planishini oldini oladi. Yashil hududlarni boshqarish va parvarishlashda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘simliklar sog‘lig‘ini kuzatuvchi sensorlar o‘rnatish ularning suv va ozuqa moddalariga bo‘lgan ehtiyojini aniqlashga yordam beradi. Yashil hududlarni moliyalashtirish va amalga oshirishda mahalliy hokimiyatlar va xususiy sektor bilan hamkorlik qilish samarali natijalar beradi. Yashil hududlarning ahamiyati haqida aholining xabardorligini oshirish va ularni saqlashga undash zarur. Har yili turar-joy majmualarida “Yashil kun” tadbirlari o‘tkazish, bu kunlarda aholi birgalikda daraxt ekishi yoki bog‘larni tozalashi mumkin.

Yana dam olish joylarini ham ko‘paytirish muhimdir. “Dam olish hududida yashil maydonlar, skameykalar va oziq-ovqat va ichimlik shoxobchalari odamlarga shahar shovqinidan qochib, xiyobonlar, ko‘chalar va yo‘llardan tashqariga chiqish imkonini beradi. Istirohat bog‘i barcha yoshdagi odamlarning dam olishi, sport bilan shug‘ullanishi va uy hayvonlari bilan sayr qilishi uchun yaxshi joydir. Ekologik jihatdan esa yashil maydonlar shahar iqlimini yaxshilaydi. Shahar landshaftida ular

havoni ionlashtiradi, kislorod chiqaradi va soyali joylarni yaratish orqali issiq ob-havoni odamlar uchun qulay qiladi. Daraxtlar shovqinni yutadi va qulay mikroiklim yaratadi” (2).

XULOSA

Yuqoridagi tavsiyalar turar-joy me'morchiligida yashil hududlarni shakllantirishda aniq va amaliy yechimlarni taklif etadi. Mahalliy o'simliklar, suvni tejovchi tizimlar, vertikal va tom bog'lari, ekologik materiallar, aqlli texnologiyalar, hamkorlik va xabardorlikni oshirish – bularning barchasi shaharlarimizni yanada yashil, qulay va barqaror qilishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar nafaqat ekologik jihatdan foydali, balki ijtimoiy va iqtisodiy samara ham beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isamuxamedova D.U. Turar-joy tumani loyihasi. – T., 2015.
2. <https://raketa-spb.ru/landshaft-goroda/>
3. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/>
4. <https://pillars.ru/gorodskoj-landshaft/>
5. <https://kurshub.ru/journal/blog/sovremennyj-gorodskoj-landshaft-garmoniya-prirody-i-urbanistiki/>